

Ο Σταλινισμός στην Υπηρεσία του Ψεύδους και της Συκοφαντίας | Απάντηση στον Ν. Μόττα για τον Καστοριάδη

Γιώργος Γιαννιώτης

Με αφορμή τη συμπλήρωση είκοσι χρόνων φέτος από τον θάνατο του Κορνήλιου Καστοριάδη (26 Δεκεμβρίου 1997), ο Νίκος Μόττας (Ν. Μ.) δημοσίευσε στην ηλεκτρονική σελίδα *Ατέχνως* ένα άρθρο για τον Έλληνα φιλόσοφο με τον βαρύγδουπο και εν πολλοίς προκλητικό τίτλο *“Κορνήλιος Καστοριάδης: Διακήρυττε το σοσιαλισμό, αλλά επέλεξε τη βαρβαρότητα”*. Αρχικά, οφείλουμε να καταστήσουμε σαφές ότι ο Ν. Μ. τοποθετεί τον εαυτό του στην πλευρά του μαρξισμού-λενινισμού και διάκειται θετικά απέναντι στον σοβιετικό κομμουνισμό και τον σταλινισμό, όπως φαίνεται από άρθρα που κατά καιρούς έχει δημοσιεύσει. [1]

Εφόσον, λοιπόν, ο Ν. Μ. διαφωνεί με τον Καστοριάδη πολιτικά και ιδεολογικά, αλλά και ως προς τις εκτιμήσεις και τα συμπεράσματα σχετικά με την εμπειρία της ΕΣΣΔ, θα ανέμενε κανείς από τον Ν. Μ. να προσπαθήσει να αντιπαρατεθεί θεωρητικά με τον Καστοριάδη, αποτιμώντας το έργο του με όρους αξιακούς, πολιτικούς και ιδεολογικούς, να αποδομήσει τη σκέψη του, ακόμη και να αμφισβητήσει ή να αναιρέσει το δημοκρατικό πρόταγμα του φιλοσόφου, ιδιαίτερα από τη στιγμή που του αφιερώνει ένα επετειακό άρθρο. Αντιθέτως, αυτό που ο Ν. Μ. κάνει στο άρθρο του είναι να συκοφαντεί τον Καστοριάδη και να τον παρουσιάζει απερίφραστα ως έναν αντιδραστικό στοχαστή (η λέξη αντίδραση, μάλιστα, χρησιμοποιείται όχι μία, αλλά, τέσσερεις φορές στο άρθρο) που έθεσε τη σκέψη και τη δράση του στην υπηρεσία του καπιταλισμού και του αντικομμουνισμού.

Η επιθυμία συκοφάντησης φαίνεται ήδη από τον τίτλο του άρθρου.

Ο Ν. Μ. παίζοντας με τις λέξεις σοσιαλισμός-βαρβαρότητα, οι οποίες παραπέμπουν φυσικά στο περιοδικό και την ομάδα *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα*, στα οποία συμμετείχε ο Καστοριάδης στη Γαλλία, δεν διστάζει να εντάξει τον Καστοριάδη με αήθεια στη μεριά της βαρβαρότητας και να τον παρουσιάσει ως έναν κοινό ψεύτη και πολιτικό λωποδύτη, ο οποίος αφιέρωσε τη ζωή του υποκρινόμενος τον επαναστάτη και διαβάλλοντας με αντικομμουνιστικό μίσος τον σοβιετικό «παράδεισο».

Αυτά και όσα γράφονται στο άρθρο, δεν εντάσσονται σε καμία περίπτωση σε ένα πλαίσιο πολιτικής αντιπαράθεσης και διαπάλης ιδεών αλλά δημιουργούν διαστρεβλώσεις και προβλήματα, στα οποία είναι ανάγκη να δοθούν κάποιες σύντομες απαντήσεις. Παράλληλα, αποκαλύπτουν το μένος των εν Ελλάδι σταλινικών, οι οποίοι με όχημα την παλιά τακτική τους του ψεύδους και της κατασυκοφάντησης προσώπων και ιδεών δεν διστάζουν να προβούν στην παραχάραξη της ιστορικής αλήθειας και στην ανήθικη επίθεση, δείχνοντας την ιδεολογική τους τύφλωση, την απουσία κριτικής σκέψης και την πασιφανή γύμνια πολιτικών επιχειρημάτων.

Ο ίδιος ο Ν. Μ. δηλώνει ότι «δεν είναι στους σκοπούς του παρόντος άρθρου η κριτική ανάλυση του φιλοσοφικού-επιστημονικού έργου του Κ. Καστοριάδη», αλλά «ευκαιρία να θυμηθούμε πτυχές της ζωής και δράσης του Καστοριάδη που αναδεικνύουν το πολιτικό “ποιόν” του φιλοσόφου και τις πραγματικές αξίες τις οποίες ο ίδιος πρέσβευε. Ποιος ήταν, λοιπόν, ο «ριζοσπάστης διανοητής Καστοριάδης;» αναρωτιέται με εμπαιγμό στο τέλος. Κατανοούμε, λοιπόν, ότι στόχος δεν είναι να μας πείσει γιατί ενδεχομένως το πρόταγμα της αυτονομίας δεν είναι θεμιτό, επίκαιρο ή εφαρμόσιμο, αλλά να μας αναδείξει τις πραγματικές (sic) αξίες που ο Καστοριάδης πρέσβευε. Όπως είπαμε, για τον Ν. Μ. ο Καστοριάδης υπήρξε ένας κοινός ψεύτης και συκοφάντης, επομένως υπάρχει η ανάγκη να αποκαλυφθεί η αλήθεια για το “ποιόν” αυτού του ανθρώπου, το οποίο ο πολύς κόσμος αγνοούσε. Εξάλλου, οι μαρξιστές-λενινιστές, τύπου Ν. Μ., αρέσκονται εδώ και δεκαετίες στην εξ αποκαλύψεως αλήθεια

και στον άνωθεν διαφωτισμό. Ας δούμε, λοιπόν, τι μας λέει ο Ν. Μ. για τον Καστοριάδη.

Για τον Ν. Μ. «η πρώτη επαφή του Κ. Καστοριάδη με το εργατικό-λαϊκό κίνημα ήταν ελπιδοφόρα. Εν μέσω της μεταξικής δικτατορίας, το 1937, έγινε μέλος της ΟΚΝΕ και το 1941 μέλος του ΚΚΕ». Στη συνέχεια, ο Καστοριάδης αποχώρησε από το ΚΚΕ και το 1943 εντάχθηκε στην τροτσκιστική ομάδα του Άγι Στίνα. Για τον Ν. Μ. η αποχώρηση του Καστοριάδη από το ΚΚΕ συνιστούσε «πέραςμα στην αντίδραση και οριστική ρήξη με τον μαρξισμό-λενινισμό», ενώ με την προσχώρησή του στην ομάδα του Στίνα ο Καστοριάδης ανέπτυξε «εχθρικές απόψεις απέναντι στην ηρωϊκή δράση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ». Μία διαστρέβλωση εντοπίζεται εδώ. Η ρήξη του Καστοριάδη με τον μαρξισμό δεν συντελέστηκε το 1943, αλλά, πολύ αργότερα, το 1964, όταν πια ο Καστοριάδης δηλώνει ότι παύει να είναι μαρξιστής. [2] Η οριστική ρήξη του Καστοριάδη με τον μαρξισμό έχει αποτυπωθεί με την χαρακτηριστική φράση «σήμερα το δίλημμα είναι να εξακολουθήσεις να είσαι μαρξιστής ή να είσαι επαναστάτης, αλλά και τα δύο μαζί δεν συμβιβάζονται».

Ωστόσο, το πρόβλημα δεν είναι τόσο η σωστή χρονολόγηση της ρήξης του Καστοριάδη με τον μαρξισμό, όσο το νόημα που υποκρύπτεται πίσω από τη φράση του γράφοντα. Για τον Ν. Μ. φαίνεται πως δεν έχει μεγάλη σημασία η χρονική στιγμή που ο ίδιος ο Καστοριάδης δηλώνει ότι δεν αυτοπροσδιορίζεται πια ως μαρξιστής. Για τον Ν. Μ. η ρήξη συντελείται από τη στιγμή που ο Καστοριάδης αποχωρεί από το ΚΚΕ και εντάσσεται στην τροτσκιστική ομάδα του Στίνα. Το αν ο Καστοριάδης θεωρούσε τον εαυτό του ακόμη μαρξιστή (γεγονός που ίσχυε για πολλά χρόνια ακόμη) δεν παίζει κανέναν απολύτως ρόλο για τον Ν. Μ.

Αυτό που δηλώνεται υπόρρητα και όχι ξεκάθαρα είναι η πάγια ιδεολογική θέση του Ν. Μ. ότι όποιος δεν είναι με ή δεν ανήκει στο ΚΚΕ δεν μπορεί να είναι ούτε και να αυτοπροσδιορίζεται ως μαρξιστής.

Έτσι, πίσω από τα λεγόμενα του Ν. Μ. διαφαίνεται η δογματική πεποίθηση ότι το ΚΚΕ ήταν και είναι ο μοναδικός θεματοφύλακας του μαρξισμού, ο αληθινός κάτοχος και ορθός ερμηνευτής της μαρξικής θεωρίας. Οποιοσδήποτε άλλος εκτός ΚΚΕ είναι αντιδραστικός, οπορτουνιστής και προδότης, πολύ περισσότερο όποιος τολμήσει να αμφισβητήσει το Κόμμα και να αποχωρήσει από αυτό. Έτσι, λοιπόν, συμβαίνει με τον Καστοριάδη και τον Στίνα, μια από τις ευγενέστερες μορφές του επαναστατικού κινήματος. Παράλληλα, η αναφορά στις «εχθρικές απόψεις απέναντι στην ηρωϊκή δράση του ΕΑΜ-ΕΛΑΣ» φανερώνει τον ιδεολογικό δογματισμό του Ν. Μ., ο οποίος μπορεί να συμπυκνωθεί ως εξής: **όποιος δεν είναι μαζί μας είναι εχθρός μας.**

Στη συνέχεια, ο Ν. Μ. αναφέρει ότι ο Καστοριάδης υπήρξε εκφραστής «αντικομμουνιστικών αντιλήψεων». Αυτό γίνεται με αφορμή τη θέση του τελευταίου ότι ο Δεκέμβρης του 1944 υπήρξε σταλινικό πραξικόπημα. Πράγματι, ο Καστοριάδης θεωρούσε ότι ο Δεκέμβρης δεν μπορούσε να χαρακτηριστεί ως επανάσταση, όχι επειδή ήταν «αντικομμουνιστής» αλλά ακριβώς διότι πίστευε πως οι μάζες, ακόμη κι αν αυτές σε μεγάλο βαθμό στήριζαν τον ΕΛΑΣ, δρούσαν υπό την απόλυτη χειραγώγηση του Κόμματος και της ηγετικής ολιγαρχίας του. Αυτό σημαίνει ότι στη σκέψη του Καστοριάδη οι μάζες δεν ανέπτυξαν μια δράση αυτόνομη και ανεξάρτητη μέσα από δική τους συλλογική κι ελεύθερη πρωτοβουλία, αλλά, τελούσαν υπό τον ολικό έλεγχο του ΚΚΕ. Η ιστορική εμπειρία των χωρών, στις οποίες τελικά εγκαθιδρύθηκε ένα κομμουνιστικό καθεστώς, έδειξε ότι αυτό που συνέβη ήταν η κομματική ολιγαρχία να υφαρπάξει την εξουσία, να εγκαταστήσει ένα ολοκληρωτικό Κράτος, να ευνουχίσει κάθε αυτόνομο πολιτικό θεσμό της κοινωνίας (ελεύθερα σοβιέτ, εργατικά συμβούλια) και να εγκαταστήσει σε όλες τις πτυχές της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής ζωής τους λαϊκούς επιτρόπους και τα κομματικά στελέχη, τα οποία αναπαρήγαγαν και διαφύλασσαν την παντοκρατορία του Κόμματος, καταπιέζοντας βάνανυσα την κοινωνία.

Πράγματι, η ιστορία έχει δείξει ότι είναι δυνατόν οι άνθρωποι

να δρουν και να ρίχνονται στις μάχες παίζοντας το κεφάλι τους, έχοντας όμως τη λανθάνουσα πίστη ότι παλεύουν για έναν ευγενή σκοπό, για τη δικαιοσύνη, την ελευθερία και τη δημοκρατία, ενώ στην πραγματικότητα παλεύουν για την υποδούλωσή τους. Πολλές φορές, η εσωτερίκευση της πίστης, όταν συνοδεύεται από την εκ των προτέρων αποδοχή μιας εξωτερικής καθοδήγησης και αυτόκλητης πρωτοπορίας, η οποία αποβλέπει φυσικά στην εξυπηρέτηση ιδιοτελών σκοπών, οδηγεί στην απώλεια της ελευθερίας και την ανάθεση της εξουσίας στους κάθε λογής ηγετίσκους και δικτατορίσκους.

Στη συνέχεια, ο Ν. Μ. κατηγορεί τον Καστοριάδη για «αντικομμουνισμό του «κονσερβοκουτιού» και «κλασική ακροδεξιά ρητορική», για «σκεπτικό που θα ζήλευαν και τα ναζιστοειδή της Χρυσής Αυγής», με αφορμή την κατάδειξη των σταλινικών εγκλημάτων. Πέρα από τις **εκφράσεις παραλληλισμού του Καστοριάδη με τους ναζί**, οι οποίες δείχνουν για άλλη μια φορά την τακτική του τσουβαλιάσματος των διαφωνούντων, την ηθική απαξίωσή τους και την αήθη ταύτισή τους με ναζιστικές λογικές, ο Ν. Μ. κλείνει τα μάτια μπροστά στα καταγεγραμμένα εγκλήματα και τις ωμότητες των σταλινικών. Ο Καστοριάδης προέβη στη θαρραλέα ανάδειξη των εγκλημάτων έχοντας προσωπική εμπειρία, επειδή κι ο ίδιος λίγο έλειψε να πέσει θύμα των εντεταλμένων σταλινικών εκτελεστών. Αξίζει να αναφέρουμε ένα χωρίο από την βιογραφία του François Dosse για τον Καστοριάδη:

«Αυτή η σύντομη διάρκεια προσέγγιση με τους σταλινικούς παραλίγο να κοστίσει στον Καστοριάδη τη ζωή του. Όταν ο τοπικός υπεύθυνος του ΚΚΕ τον κάλεσε, μαζί με έναν άλλον σύντροφό του, να δώσει εξηγήσεις για την αποστασιοποίησή του από τις κομματικές δραστηριότητες, αποφάσισε να μην πάει και να δώσει προτεραιότητα στο ραντεβού που είχε με μια κοπέλα. Ο φίλος του Καστοριάδη, που υπάκουσε στην κομματική εντολή να παρουσιαστεί, λίγες μέρες αργότερα θα βρεθεί νεκρός σε έναν από τους λόφους της Αθήνας». [3]

Επίσης, ένα άλλο προσωπικό περιστατικό μαρτυρά τον κίνδυνο που διέτρεχε ο Καστοριάδης, και άλλοι πολλοί που παρέκλιναν από

την κομματική γραμμή, και δείχνει με ενάργεια την τακτική του ΚΚΕ απέναντι στους διαφωνούντες:

«Ο Καστοριάδης είχε επίσης να αντιμετωπίσει τον κίνδυνο που συνιστούσε η εντολή προς τα μέλη του ΚΚΕ και προς τους νεολαίους που αυτό ελέγχει: “Τσακίστε τους στο ξύλο [τους τροτσκιστές], σακατέψτε τους”. Σύμφωνα με μαρτυρία του Κώστα Λιναρδάτου, που ήταν παρών στη σκηνή: “Ένα από τα πρώτα θύματα της ‘γραμμής’ ήταν ο Κορνήλιος Καστοριάδης. Μια ημέρα του Σεπτέμβρη [του 1943] κατεβαίνει με την ομάδα του στην ‘υπόγα’. Την ώρα που μιλάει, κάποιος Μπάμπης, φοιτητής αγνώστων λοιπών στοιχείων, αρπάζει ένα καρεκλοπόδαρο και τον χτυπάει στο κεφάλι. Πριν πέσει αναίσθητος, ο Καστοριάδης προλαβαίνει να ψελλίσει κάτι για τη μητέρα του». [4]

Η απέχθεια του Καστοριάδη προς τις εγκληματικές πρακτικές των σταλινικών και η πεποίθησή του για το μη αναστρέψιμο του κόμματος σίγουρα ενισχύθηκαν κι από τις αποτρόπαιες δολοφονίες διεθνιστών κομμουνιστών κι αγωνιστών, συντρόφων δικών του και του Στίνα. Ο Στίνας τις έχει καταγράψει κι ο κατάλογος είναι μακρύς. [5] Γίνεται, νομίζω, κατανοητό στον Ν. Μ. ότι οι απόψεις του Καστοριάδη δεν προέκυψαν από κάποια τάση ψευδολογίας ή φαντασιοπληξίας, αλλά, από την κατά πρόσωπο αντιμετώπιση της ωμής πραγματικότητας και της ολοκληρωτικής αντίληψης και πρακτικής των σταλινικών, οι οποίοι, πιστοί στο κυνήγι της κατάκτησης της απόλυτης εξουσίας, δεν δίσταζαν να εξοντώσουν οποιονδήποτε στεκόταν εμπόδιο ή ασκούσε κριτική στην πολιτική του Κόμματος.

Οι μομφές στο πρόσωπο του Καστοριάδη, και όχι τόσο στις πολιτικές του απόψεις, συνεχίζονται με την αναφορά του Ν. Μ. στο γεγονός ότι ο Καστοριάδης, αφού είχε φύγει πια για το Παρίσι, εργαζόταν ως οικονομολόγος στον ΟΟΣΑ, έναν «βαθύτατα ιμπεριαλιστικό οργανισμό» ενώ παράλληλα, ήταν «αρχηγός επαναστατικής ομάδας» (εννοεί την ομάδα *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα*). Δεν με αφορά να κρίνω τις εργασιακές επιλογές του Καστοριάδη. Ωστόσο, με ενδιαφέρει η σαθρή λογική του Ν. Μ., σύμφωνα με την οποία όποιος εργάζεται σε έναν οργανισμό,

αυτομάτως και αναγκαστικά δεν μπορεί να είναι επαναστάτης.

Το ίδιο, λοιπόν, σύμφωνα πάντα με τη στενή λογική του Ν. Μ., θα μπορούσαμε να πούμε και για τον Φρίντριχ Ένγκελς, ο οποίος ήταν γόνος αστικής οικογένειας, καθώς ο πατέρας του ήταν βιομήχανος υφαντουργίας; Άρα, δεν είχε κανένα δικαίωμα να αναπτύξει τη θεωρία του κομμουνισμού και να γίνει αυτός που έγινε; Το ίδιο και για έναν τραπεζικό υπάλληλο, εφόσον κι αυτός εργάζεται εξυπηρετώντας τα συμφέροντα του τραπεζικού κεφαλαίου; Κάτι τέτοιο δεν μπορεί να γίνει, διότι η εργασία ή η οικογενειακή προέλευση κάποιου δεν υπαγορεύουν αναγκαστικά τις πολιτικές απόψεις που θα υιοθετήσει. Επομένως, **ποιος δικαιούται να έχει επαναστατική συνείδηση;** Μάλλον μόνο το προλεταριάτο και το Κόμμα-καθοδηγητής και κάτοχος της επαναστατικής αλήθειας. Αυτό που ενοχλεί τον Ν. Μ. είναι οι απόψεις που διακινούνταν μέσω της ομάδας *Σοσιαλισμός ή Βαρβαρότητα* και η αδυσώπητη κριτική της στη σοβιετική γραφειοκρατία και τον κομμουνιστικό ολοκληρωτισμό. Αυτό είναι που κάνει τον Ν. Μ. να προβαίνει σε *ad hominem* επιθέσεις.

Μια άλλη μομφή διατυπώνεται ενάντια στην τακτική του Καστοριάδη να χρησιμοποιεί ψευδώνυμα στα γραπτά του (Pierre Chau lieu, Paul Cardan, Coudray), με τον Ν. Μ. να λέει ότι «ο Καστοριάδης βέβαια φρόντιζε να καλύπτει την πραγματική του ταυτότητα». Έτσι, δημιουργείται η εντύπωση ότι ο Καστοριάδης φρόντιζε να ψεύδεται επιμελώς και συνειδητά σχετικά με την ταυτότητά του και αφήνεται να εννοηθεί ότι ήταν ένας κοινός απατεώνας. Η πραγματικότητα, όμως, είναι διαφορετική. Ο Καστοριάδης χρησιμοποιούσε ψευδώνυμα, διότι φοβόταν την απέλαση, αφού δεν είχε λάβει ακόμη τη γαλλική υπηκοότητα και όχι από κάποια διάθεση εμπαιγμού ή εξαπάτησης.

Η θεωρία του Καστοριάδη για τη δομή της σοβιετικής κοινωνίας που στηριζόταν στη διάκριση μεταξύ εντολέων και εντολοδόχων συγκεντρώνει τα πυρά του Ν. Μ. και θεωρείται «αντιδραστική, εχθρική απέναντι στον ιστορικό ρόλο της εργατικής τάξης και, επομένως, απέναντι στην ταξική πάλη». Οι εκτιμήσεις του Καστοριάδη γκρεμίζουν το ψεύδος της σοβιετικής κοινωνίας ως

τάχα μιας κοινωνίας ισότητας, όπου η εργατική τάξη κατείχε και διαχειριζόταν την εξουσία, χωρίς εκμεταλλευτές.

Πράγματι, η σοβιετική κοινωνία εδραζόταν στην αντίθεση μεταξύ αυτών που έδιναν τις εντολές και αυτών που τις εκτελούσαν.

Μετά την επανάσταση, η παλιά εκμεταλλεύτρια τάξη αντικαταστάθηκε από μία νέα, «τη γραφειοκρατία, της οποίας ο ενεργός πυρήνας είναι η πολιτική γραφειοκρατία του ΚΚΣΕ. Αυτή η κυριαρχία συγκεκριμενοποιείται ως οικονομική εκμετάλλευση, πολιτική καταπίεση, πνευματική υποδούλωση του πληθυσμού από τη γραφειοκρατία και προς όφελός της». [6] Η εκμετάλλευση της κοινωνίας εντοπίζεται και στις παραγωγικές σχέσεις, οι οποίες παραμένουν **ανταγωνιστικές**. [7] Τα μέσα παραγωγής ανήκουν πλέον στην γραφειοκρατία και όχι στους ίδιους τους παραγωγούς, οι οποίοι δεν έχουν κανέναν απολύτως έλεγχο της παραγωγικής διαδικασίας. Οι εργαζόμενοι αποτελούν απλώς τα γρανάζια της αναπαραγωγής της γραφειοκρατικής, κρατικής μηχανής και εκτελούν τις ειλημμένες εκ των άνω αποφάσεις και οδηγίες των διευθυντικών στελεχών, χωρίς οι ίδιοι να συμμετέχουν σε αυτές. Κάθε ανεξάρτητη πρωτοβουλία του πληθυσμού έχει ευνουχιστεί από την συγκεντρωτική κρατική εξουσία, η οποία ασκεί απόλυτο έλεγχο και καταπίεση επάνω στο σώμα του πληθυσμού.

Η στήριξη του Καστοριάδη στην **Ουγγρική επανάσταση του 1956** τον εντάσσει, σύμφωνα με τον Ν. Μ., σε «αντεπαναστατική τροχιά». Προφανώς, για τον Ν. Μ. η Ουγγρική επανάσταση ήταν «αντεπανάσταση». Έχει μεγάλο ενδιαφέρον, όμως, να δούμε κάποια από τα αιτήματα των επαναστατημένων ενάντια στη γραφειοκρατία και τα ρωσικά στρατεύματα Ούγγρων εργατών και άλλων αγωνιστών, τα οποία θα μας δώσουν να καταλάβουμε το περιεχόμενο της επανάστασης.

Κάποια βασικά αιτήματα του *Κύκλου Πετέφι* ήταν: 1) κάτω η σταλινική οικονομική πολιτική, 2) συναδέλφωση με την Πολωνία, 3) εργατική διεύθυνση των εργοστασίων, 4) σοσιαλιστική δημοκρατία. Οι Ούγγροι συγγραφείς ζητούσαν: 1) μια εθνική

πολιτική αυτόνομη, θεμελιωμένη στην ιδέα του σοσιαλισμού και ρύθμιση των σχέσεων με τις χώρες στη βάση των λενινιστικών αρχών, 2) τα εργοστάσια πρέπει να διευθύνονται από τους εργάτες και τους τεχνικούς, 3) ο λαός πρέπει να εκλέγει ελεύθερα και μυστικά τους εκπροσώπους του στην Εθνοσυνέλευση, στα Συμβούλια και σε όλες τις μορφές αυτοοργάνωσης. Τέλος, το Εργατικό Συμβούλιο της Μείζονος Βουδαπέστης ζητούσε: 1) απόσυρση των σοβιετικών στρατευμάτων και 2) κατάργηση του μονοκομματικού συστήματος της χώρας και άδεια λειτουργίας στα κόμματα που στοχεύουν στον σοσιαλισμό. Ελεύθερες εκλογές σε τακτό χρονικό όριο και αποχώρηση όλων των πολιτικών κομμάτων από τα εργοστάσια. [8]

Ο Ν. Μ. διαρρηγνύει τα ιμάτιά του για την επανάσταση στην Ουγγαρία, διότι αυτή ορθώθηκε απέναντι στη σοβιετική αυτοκρατορία και προσπάθησε να αμφισβητήσει την κυριαρχία της. Την χαρακτηρίζει ως «αντεπανάσταση», διότι οι εργάτες απαίτησαν την αλλαγή του καταπιεστικού καθεστώτος και την ουσιαστική συμμετοχή τους στη διακυβέρνηση και την πολιτική, αγωνίστηκαν για πολιτικές ελευθερίες και την απελευθέρωση από τον ζυγό της δικτατορίας. Για τον Ν. Μ., όποιος αντιστέκεται στην καταπίεση και την υποδούλωση, πρέπει να συντρίβεται από τα «επαναστατικά» τανκς της εξουσίας.

Τέλος, ο Ν. Μ. αναφέρει ότι ένα από τα ιδεολογικά τέκνα του Καστοριάδη είναι ένα «θλιβερό απολειφάδι του 'περίφημου Μάη του '68', ο Ντανιέλ Κον-Μπεντίτ». Αφενός, δεν βρίσκω τον λόγο η μετέπειτα πολιτική πορεία του Κον-Μπεντίτ να πρέπει να βαραίνει τον Καστοριάδη, λες και ο ίδιος θα έπρεπε να έχει την ευθύνη των επιλογών του οποιοδήποτε επηρεάστηκε από τη σκέψη του. Τα άλματα του Ν. Μ. αποσκοπούν μονάχα να πλήξουν το πρόσωπο του Καστοριάδη μέσω τεχνητών και ανούσιων συνδέσεων μεταξύ προσώπων.

Για άλλη μια φορά η πολιτική αξιολόγηση και αντιμετώπιση των θέσεων του Καστοριάδη λείπει εκκωφαντικά, αποκαλύπτοντας την απουσία οποιασδήποτε στέρεης κριτικής. Μονάχα ένα ελαφρύ μειδίαμα μπορεί να προκαλέσει η τοποθέτηση εισαγωγικών στον

«περίφημο Μάη του '68». Όταν οι σταλινικοί δεν μπορούν να καπελώσουν την αυτόνομη και ακηδεμόνευτη δράση των μαζών, που δρουν αμφισβητώντας στην πράξη τις πρωτοπορίες και τον «ιστορικό ρόλο» διάφορων ομάδων, τότε ακολουθεί η ειρωνεία και η υποτίμηση της σπουδαιότητας των μεγάλων ιστορικών γεγονότων.

Κλείνοντας, καθώς η έκταση του παρόντος άρθρου εξαντλείται, θα έλεγα ότι το άρθρο του Ν. Μ. είναι άκρως αποκαλυπτικό. Πρώτον, αποκαλύπτει ότι ο ιδεολογικός δογματισμός συνοδεύεται πάντα από την ακατάσχετη συκοφαντία απέναντι στους αιρετικούς που δεν συμμορφώνονται με το δόγμα. Δεύτερον, ότι η φανατική στράτευση και προσκόλληση σε μία θεωρία, που θεωρείται πως δεν επιδέχεται καμία απολύτως αμφισβήτηση, οδηγεί στη θωράκιση πίσω από αναλλοίωτες βεβαιότητες, επιβεβαιώνοντας το δόγμα: όποιος δεν είναι μαζί μας είναι εχθρός μας και πρέπει να λοιδορείται μέχρι εσχάτων.

Η άποψη πως η επαναστατική θεωρία ειπώθηκε κάποτε μια για πάντα οδηγεί στην θρησκευτικοποίηση της πολιτικής.

Ως συνέπεια μιας τέτοιας άποψης, οι πολιτικοί στοχαστές αντιμετωπίζονται ως προφήτες, στους οποίους οι άνθρωποι οφείλουν να πιστεύουν τυφλά και άκριτα, χωρίς αμφιβολία και προβληματισμό. Τρίτον, ο Ν. Μ. υιοθετεί ένα ύφος κι ένα λεξιλόγιο που βγαίνουν από τα πιο σκοτεινά κελιά ανάκρισης των ανθρωποφυλάκων του καθεστώτος και αρθρώνει μια εισαγγελική γλώσσα που σίγουρα θα ζήλευε ο Βισίνσκι. Εξάλλου, καμία θεολογία, καμία πολιτική πίστη και καμία ολοκληρωτική «αλήθεια» δεν θα δεχτούν ποτέ την ελεύθερη κριτική, την αιρετικότητα και την ανεξαρτησία του πνεύματος, τα μόνα όπλα που μπορούν να τσακίσουν τα σαθρά μέλη κάθε ολοκληρωτισμού. Παραφράζοντας τα γεμάτα τραγικότητα λόγια του Βίκτορ Σερζ, κατανοούμε τι είναι αυτό που φοβίζει τους ολοκληρωτικούς και πώς αντιδρούν:

«Ο Ντ. συνειδητοποίησε ότι οι λέξεις αποδοκιμάζω, αμφιβολία και μομφή (έστω και μία απ' όλες θα ήταν αρκετή) ακύρωνε την

«απόλυτη αφοσίωση» και τη δέσμευσή του. Άνοιξαν χίλιες πόρτες σε προβλήματα. Έκρινε το Κόμμα, το σύστημα, την Οργάνωση· ο καθένας που κρίνει τη συλλογικότητα, και μόνο που το τολμά, τίθεται εκτός νόμου». [9]

Έτσι, λοιπόν, κι ο Καστοριάδης έθεσε εαυτόν εκτός νόμου, ακριβώς διότι επέλεξε τον δύσκολο κι επικίνδυνο δρόμο της ελεύθερης σκέψης, που αρνείται κάθε «εκκλησία» και κάθε κομισάριο, κάθε ηγέτη και κάθε προφήτη, τον δρόμο που διεκδικεί το αναφαίρετο δικαίωμα της πνευματικής ανεξαρτησίας και της ανθρώπινης ελευθερίας. Ας μου επιτραπεί να παραθέσω ακόμη τα πάντα εύστοχα λόγια του Γεράσιμου Λυκιαρδόπουλου, ο οποίος, με άλλη αφορμή βέβαια, σημείωνε:

«ο στόχος ήταν και θα είναι πάντα: η κριτική σκέψη, αυτή η κακορίζικη, αρνητική, ‘αρρωστημένη’ διάθεση που δεν αφήνει κανέναν αστό στη χώνεψή του, κανέναν φασισμό στην ησυχία του, κανέναν πιστό στην ησυχία του ύπνου του. Αυτή η διάθεση είναι που πρέπει να χτυπηθεί παντού». [10]

Νομίζω πως γι’ αυτό ακριβώς ο Κορνήλιος Καστοριάδης συκοφαντήθηκε και συκοφαντείται ακόμη, κυνηγήθηκε και κυνηγείται ακόμη από τους θιασώτες του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού· επειδή πολέμησε τη βαρβαρότητα του εφαρμοσμένου κομμουνισμού, έχοντας αυτή την κακορίζικη διάθεση: την κριτική σκέψη.

Σημειώσεις:

[1] Βλ. ενδεικτικά το άρθρο του με τίτλο *ΕΣΣΔ 1991 – «Όμως εγώ δεν παραδέχτηκα την ήττα...»*, με ημερομηνία 27/12/2015 στη σελίδα *Ατέχνως*. Στο άρθρο αυτό ο Ν. Μ. αναφέρεται στην πτώση της ΕΣΣΔ «τον Δεκέμβρη του 1991, όταν το πρώτο εργατικό κράτος στον κόσμο – η ταξική πατρίδα κάθε εργάτη – λύγιζε κάτω από το

βάρος της αντεπανάστασης». Ο ίδιος κρατά μια υποστηρικτική θέση απέναντι στην εμπειρία της ΕΣΣΔ και ασκεί κριτική σε όσους «κατάφεραν να βάλουν φρένο στην 74χρονη σοσιαλιστική οικοδόμηση της μεγάλης πατρίδας της εργατικής τάξης». Καμία εντύπωση δεν προκαλεί, βέβαια, το γεγονός ότι ανάμεσα στους «ηρωικούς μπολσεβίκους» φιγουράρει και η μορφή του Στάλιν. Επίσης, στην ίδια σελίδα στο άρθρο του με τίτλο «*Ναι, αλλά ο Στάλιν...*»: *Αντισταλινισμός και παραχάραξη της Ιστορίας*» με ημερομηνία 17/12/2016 γίνεται μια προσπάθεια αγιοποίησης του Στάλιν και δικαιολόγησης της τρομοκρατίας εκείνης της περιόδου.

[2] Ας έχουμε στο μυαλό μας ότι ο Καστοριάδης παραδεχόταν μέχρι το τέλος της ζωής του την οφειλή του στον Μαρξ και τόνιζε τον σεβασμό του για τη σκέψη του. Αναφέρει σε μία συνέντευξή του χαρακτηριστικά: «θέλω να πω ότι όχι μόνον δεν αρνούμαι την ιστορία μου και την εξέλιξή μου, αλλά θεωρώ ότι αν δεν είχα περάσει από τον μαρξισμό, δεν θα ήμουν αυτό που είμαι, δεν θα μπορούσα να είχα σκεφτεί μετά αυτά που σκέφτηκα» και λίγο μετά λέει «Φυσικά ο Μαρξ είναι μεγάλος διανοητής». Βλ. «Ο Άνθρωπος και οι Ιδέες του» στο *Για τον Κορνήλιο Καστοριάδη: «Είμαστε υπεύθυνοι για την ιστορία μας»*, συνεντεύξεις-μεταφράσεις-επιμέλεια Τέτα Παπαδοπούλου, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2017, σσ. 44-45.

[3] François Dosse, *Καστοριάδης: Μια Ζωή*, μτφρ. Α. Παππάς, εκδ. Πόλις, Αθήνα 2015, σσ. 24-25.

[4] Στο ίδιο, σσ. 29-30.

[5] βλ. Άγις Στίνας, *Αναμνήσεις*, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα, 1977. Ένα χαρακτηριστικό χωρίο από το βιβλίο του Στίνα, που αναφέρεται στην απάνθρωπη εξόντωση των συντρόφων τους, παρατίθεται και στο François Dosse, *Καστοριάδης: Μια Ζωή*, σ. 35.

[6] Βλ. Κορνήλιος Καστοριάδης, «Το Κοινωνικό Καθεστώς της Ρωσίας» στο *Χώροι του Ανθρώπου*, μτφρ. Ζ. Σαρίκας, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 1995, σ. 59.

[7] ό. π., σ. 60.

[8] Τα αιτήματα των επαναστατημένων Ούγγρων, ανάμεσα σε άλλα πολλά ντοκουμέντα, περιλαμβάνονται στο A. Vega, Ph. Guillaume, K. Καστοριάδης, R. Maille κ.ά., *Λαϊκές Εξεγέρσεις στην Ανατολική Ευρώπη*, μτφρ. Μ. Λυκούδης, εισ. Α. Στίνας, εκδ. Ύψιλον, Αθήνα 2014², κυρίως σσ. 79-99. Ο αναγνώστης μπορεί να αντλήσει πολλές πληροφορίες και μαρτυρίες για εκείνη την περίοδο.

[9] Βίκτορ Σερζ, *Χρόνια δίχως Έλεος*, μτφρ. Ι. Αβραμίδου, εκδ. Θύραθεν, Θεσσαλονίκη 2017, σ. 30.

[10] Γεράσιμος Λυκιαρδόπουλος, «Ρωμιοσύνη: Ιδεολογία και Αθλιότητα του Νέου Εθνικισμού» στο *Η «Ρωμιοσύνη» στον Παράδεισο*, εκδ. Έρασμος, Αθήνα 2004³, σσ. 17-18.

Ο Μακρόν και η Δημοκρατία. Ποια Δημοκρατία;

Γιώργος Γιαννιώτης

Η ομιλία του Εμανουέλ Μακρόν στον λόφο της Πνύκας προκάλεσε μεγάλες εντυπώσεις και έντονο θαυμασμό σε μεγάλη μερίδα της κοινωνίας. Η επιλογή του να ξεκινήσει την ομιλία του στα ελληνικά έθεσε σε λειτουργία το «εθνικό αίσθημα» πολλών ανθρώπων, οι οποίοι γοητεύτηκαν από την εικόνα ενός Γάλλου πολιτικού που μιλά στη γλώσσα των ακροατών του με αναφορές, μάλιστα, στην αρχαία δημοκρατία και τον *Επιτάφιο* του Περικλή.

Εκστασιασμένο το ακροατήριο, αλλά και όσοι παρακολουθούσαν από τους τηλεοπτικούς δέκτες, άκουγαν τον Μακρόν να μιλά για δημοκρατία, για τις δημοκρατικές αξίες που γεννήθηκαν στην

Ελλάδα πριν από 2.500 χρόνια, για την ανάγκη να υπάρξει περισσότερη και πιο δημοκρατική Ευρώπη. Ωστόσο, τα πομπώδη λόγια, οι βαρύγδουπες δηλώσεις και οι ιστορικές αναφορές στο δημοκρατικό πολίτευμα των αρχαίων Αθηναίων σε συνδυασμό με την παρουσία στον χώρο της Πνύκας αναπόφευκτα γεννούν κάποιες εύλογες σκέψεις ουσίας, αν πράγματι επιθυμούμε να εισέλθουμε στο βάθος των σημασιών και των συμβολισμών και όχι απλά να γίνουμε μέτοχοι μιας ανούσιας συναισθηματικής ικανοποίησης.

Αρχικά, ποια σχέση μπορεί να έχει η παρουσία του Μακρόν στην Πνύκα με τη σημασία που φέρει αυτή η συγκεκριμένη τοποθεσία; Τι είναι ή καλύτερα τι ήταν η Πνύκα κατά την κλασική εποχή και στο πλαίσιο του δημοκρατικού πολιτεύματος της αρχαίας Αθήνας;

Η Πνύκα, ένας χώρος όπου μπορούσαν να χωρέσουν καθιστοί μέχρι και 6.000 πολίτες, αποτελούσε τον τόπο όπου συνερχόταν συνήθως η Εκκλησία του Δήμου, δηλαδή η λαϊκή συνέλευση των ελεύθερων ενηλίκων αρρένων Αθηναίων πολιτών. Στην Εκκλησία, λοιπόν, ο Δήμος ασκούσε άμεσα την κυρίαρχη εξουσία του και έβρισκε την πρακτική εφαρμογή της η άμεση δημοκρατία των Αθηναίων. Ήταν ένας δημόσιος πολιτικός χώρος όπου κάθε πολίτης λογιζόταν ως ελεύθερος και ίσος σε σχέση με τους υπολοίπους και είχε το δικαίωμα συμμετοχής στη συλλογική διαβούλευση σχετικά με τα ζητήματα που απασχολούσαν την κοινότητα.

Οι Αθηναίοι συζητούσαν ελεύθερα, εξέφραζαν τη γνώμη τους χωρίς εμπόδια ή εξαναγκασμό, ασκούσαν κριτική και ανέπτυσαν έντονη πολλές φορές πολεμική μεταξύ τους. Επρόκειτο, δηλαδή, για το ουσιαστικό περιεχόμενο μιας δημοκρατικής συζήτησης, με βασικά χαρακτηριστικά την *παρρησία* (το δικαίωμα ελευθερίας του λόγου) και την *ισηγορία* (την ισότητα στο δικαίωμα του λόγου).

Η διαβούλευση ολοκληρωνόταν με τη λήψη των αποφάσεων από τους ίδιους τους συμμετέχοντες στην Εκκλησία κι εκείνο το περίφημο «έδοξε τη βουλή και τω δήμω». Για παράδειγμα, οι αποφάσεις μπορεί να αφορούσαν τη δημιουργία ενός νόμου, την κήρυξη ενός πολέμου, τη σύναψη μιας συνθήκης, την εκλογή ενός στρατηγού ή την κλήρωση ενός αξιωματούχου. Οι τελευταίοι μάλιστα ήταν

άμεσα ανακλητοί και λογοδοτούσαν στον λαό για τα πεπραγμένα τους μετά το πέρας της θητείας τους. Η κλήρωση [1] συνιστούσε το κατεξοχήν δημοκρατικό χαρακτηριστικό, καθώς διασφάλιζε σε όλους τους πολίτες ίσες ευκαιρίες ανάληψης κάποιου αξιώματος και παράλληλα απέτρεπε τη συγκέντρωση εξουσίας σε ένα μόνο πρόσωπο.

Ποιο ουσιαστικό νόημα, λοιπόν, μπορεί να είχε η παρουσία του Μακρόν στην Πνύκα και ποια σχέση με τη διαδικασία που λάμβανε χώρα εκεί κατά την κλασική εποχή;

Κανένα απολύτως νόημα, ειδικά αν σκεφτούμε ότι ο Μακρόν παρουσιάστηκε ως ένας καθ' έδρας ομιλητής, ο οποίος εξέθεσε στο απαθές ακροατήριό του τις γενικόλογες και συγκεχυμένες απόψεις του περί δημοκρατίας. Πολύ περισσότερο, όταν ο ρόλος της Πνύκας ως δημόσιου χώρου διαβούλευσης ήταν άκυρος εκ των πραγμάτων, καθώς δεν ήταν δυνατόν να γίνει παρέμβαση από κάποιον παρευρισκόμενο και κανείς δεν μπορούσε να αντιπαρατεθεί μαζί του ή να ασκήσει κριτική στα λεγόμενά του. Όσο κι αν επιθυμούσε να δημιουργήσει μια αίσθηση δημοκρατικότητας και να ανασυστήσει μια εικόνα συλλογικής παρουσίας εκμεταλλευόμενος τη συμβολική αξία του χώρου, δεν έκανε τίποτε άλλο από το να παρουσιάσει ένα κακέκτυπο.

Το τελευταίο μάς οδηγεί στον ρόλο του ακροατηρίου. Άραγε, ο Μακρόν απευθυνόταν σε πολίτες; Και τι σημαίνει το να είσαι πολίτης; Ο Αριστοτέλης όριζε τον πολίτη ως αυτόν που μετέχει στις δικαστικές λειτουργίες και τα αξιώματα [2]. Επίσης, τόνιζε ότι γνώρισμα του πραγματικού πολίτη είναι η συμμετοχή στη διακυβέρνηση της πόλης. Το αντιπαραθετικό σχήμα *ἀρχειν/ἀρχεσθαι* εκφράζει ακριβώς την ιδέα ότι ο πολίτης είναι δυνατόν να κυβερνά και να κυβερνάται παράλληλα. Τα παραπάνω στοιχεία σημαίνουν την ενεργή συμμετοχή του πολίτη στην άσκηση της εξουσίας και αντιπαρατίθενται στην θέση των σημερινών «πολιτών», οι οποίοι ενσαρκώνουν τον ρόλο του ψηφοφόρου των κοινοβουλευτικών τους αντιπροσώπων και του παθητικού αποδέκτη των εντολών και των αποφάσεων της εκάστοτε κυβέρνησης.

Η αναφορά του Μακρόν στον *Επιτάφιο* του Περικλή ήταν μονάχα μια προσπάθεια εντυπωσιασμού του ακροατηρίου. Όταν ο Περικλής εκφωνούσε τον λόγο του για τους πρώτους νεκρούς του Πελοποννησιακού πολέμου, απευθυνόταν σε συμπολίτες του τους οποίους θεωρούσε ελεύθερους και ίσους με τον ίδιο. Μεταξύ του Περικλή και των υπολοίπων πολιτών δεν υπήρχε ιεραρχική διάκριση, με την έννοια ότι ο Περικλής ήταν ανώτερος ή είχε μεγαλύτερη εξουσία.

Η φράση του Περικλή «ως ελεύθεροι άνθρωποι συμπεριφερόμαστε στη δημόσια ζωή» [3] σηματοδοτεί την από κοινού απόλαυση της ελευθερίας και της ισότητας στα δημόσια πράγματα της πόλεως, ενώ παράλληλα η φράση του «και οι ίδιοι εμείς πάλι παίρνουμε πολιτικές αποφάσεις» [4] εκφράζει με ενάργεια την πρακτική της συλλογικής λήψης των πολιτικών αποφάσεων. Φυσικά, δεν επρόκειτο για κενές διακηρύξεις, αλλά για την εφαρμοσμένη πρακτική της διακυβέρνησης των Αθηναίων.

Αντίθετα, ο Μακρόν εμφανίστηκε ιεραρχικά ανώτερος και παρουσιάστηκε ως ένας ειδικός επί των πολιτικών ζητημάτων, που θα μεταμορφώσει την Ευρώπη. Οι διακηρύξεις του για ισότητα και δικαιοσύνη αποτελούν κενό γράμμα. Οι οποιεσδήποτε αποφάσεις για το μέλλον της Ευρώπης θα παρθούν από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις πίσω από τις κλειστές κι απρόσιτες για την κοινωνία πόρτες. Θα παρθούν από την γραφειοκρατία των Βρυξελλών, ερήμην της κοινωνίας, χωρίς καμία δημόσια διαβούλευση και χωρίς τη σύμφωνη γνώμη των μελών της κοινωνίας. Άραγε, τι σχέση έχει η δημοκρατία των Αθηναίων με τη σημερινή «δημοκρατία» του Μακρόν; Άραγε, τι σχέση υπάρχει μεταξύ των δύο πολιτικών συστημάτων, όταν για παράδειγμα οι αξιωματούχοι της Αθήνας λογοδοτούσαν στους συμπολίτες τους για τις πράξεις τους, ενώ στη σημερινή κοινοβουλευτική δημοκρατία δεν λογοδοτούν πουθενά και σε κανένα;

Ας έχουμε στο μυαλό μας την επίμονη διατύπωση του Καστοριάδη, ο οποίος τόνιζε ότι «πραγματική δημοκρατία είναι η άμεση δημοκρατία• η αντιπροσωπευτική δημοκρατία δεν είναι δημοκρατία». [5] Η εκλογή των αντιπροσώπων κάθε τέσσερα

χρόνια δεν σημαίνει ότι υπάρχει δημοκρατία.

Πρόκειται μονάχα για «φιλελεύθερη ολιγαρχία», όπως την ονόμαζε ο φιλόσοφος, στην οποία η κοινωνία αναθέτει τη διαχείριση της ζωής της σε μία κάστα πολιτικών και στη συνέχεια πηγαίνει σπίτι της. Πραγματική δημοκρατία σημαίνει ότι το σύνολο των πολιτών συμμετέχει ενεργά και ρητά στη άσκηση της νομοθετικής, κυβερνητικής και δικαστικής εξουσίας και προϋποθέτει τη δημιουργία ενός ανοιχτού προς την κοινωνία δημόσιου χώρου, όπου όλες οι αποφάσεις συζητούνται, κρίνονται και ψηφίζονται.

Κλείνοντας, ο Μακρόν έδωσε τη δική του θεατρική παράσταση με φόντο την Πνύκα και με ένα κακογραμμένο σενάριο περί δημοκρατίας. Πέρα από τις φανφάρες για εσωτερική κατανάλωση και τα λόγια άνευ ουσίας, πέρα από τη βιτρίνα της ομιλίας στην Πνύκα, βρίσκεται η επελαύνουσα βαρβαρότητα του συστήματος που υπηρετεί ο Μακρόν. Βρίσκονται οι νεοφιλελεύθερες πολιτικές βίαιης φτωχοποίησης της κοινωνίας, βρίσκεται η απώλεια των κοινωνικών και εργασιακών δικαιωμάτων, βρίσκεται η διαχείριση της ζωής των ανθρώπων από τις υπερεθνικές ελίτ και τις πολυεθνικές εταιρείες, η αύξηση της ανισότητας και η γενικευμένη δυστυχία όλο και μεγαλύτερου τμήματος της κοινωνίας. Βρίσκεται η αέναη διαιώνιση του άσκοπου και καρκινογόνου κέρδους, ο στόχος δηλαδή των Γάλλων επιχειρηματιών που συνόδευσαν τον Μακρόν στην Ελλάδα, οι οποίοι ήρθαν για ν' αγοράσουν γη, νερό κι αέρα.

Λοιπόν, για να μην «*αποχαιρετίσουμε τούτο το χρυσάφι που κυλάει χωρίς επιστροφή | απ' τις δικές μας φλέβες στα ξένα χρηματοκιβώτια*» [6], οφείλουμε ως κοινωνία να αρνηθούμε το προτεινόμενο σενάριο των εξουσιαστών. Οφείλουμε να αρνηθούμε την απάθεια, την αδιαφορία και την ιδιώτευση. Απέναντι στην τακτική της ανάθεσης της αντιπροσωπευτικής δημοκρατίας να ξανασκεφτούμε το πρόταγμα της άμεσης δημοκρατίας στη σύγχρονη προοπτική του. Να προτάξουμε την αυτοδιαχείριση της κοινωνικής και πολιτικής ζωής και να θέσουμε τις βάσεις της άσους της λιτικής ζωής και να θτην συλλογικής χειραφέτησης.

Εκείνη η απλή καθημερινή φράση «να πάρουμε τη ζωή στα χέρια μας» σημαίνει ακριβώς αυτό: να αυτοκυβερνηθούμε.

Σημειώσεις:

[1] Βλ. τη συζήτηση για τα πολιτεύματα στις *Ιστορίες* του Ηροδότου (3.80.6), όπου ο Θάνης θεωρεί ως βασικό χαρακτηριστικό της δημοκρατίας την κλήρωση των αξιωματούχων.

[2] *Πολιτικά*, 3.1275a.

[3] Θουκυδίδης, *Ιστορία*, Β 37, 2.

[4] Στο ίδιο, Β 40, 2.

[5] Κ. Καστοριάδης, *Η ελληνική ιδιαιτερότητα*, τόμος Β΄, επιμέλεια Ε. Escobar, Μ. Gondicas, Ρ. Vernay, μτφρ. Ζ. Καστοριάδη, εκδ. Κριτική, Αθήνα 2008, σ. 133.

[6] Ελαφρώς παραλλαγμένος στίχος του Γεράσιμου Λυκιαρδόπουλου, όπως παρατίθεται στο περ. *Πανοπτικόν*, τχ. 20, *Αφιέρωμα στον Γεράσιμο Λυκιαρδόπουλο*, Οκτώβριος 2015, σ. 129.

«Αναβρασμός»: Μια Ματιά στην Πολυτάραχη Δεκαετία του '60

Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ, *Αναβρασμός*, Μτφρ. Σπύρος Μοσκόβου, Εκδ. Βιβλιοπωλείον της Εστίας, Αθήνα 2016, σελ. 336

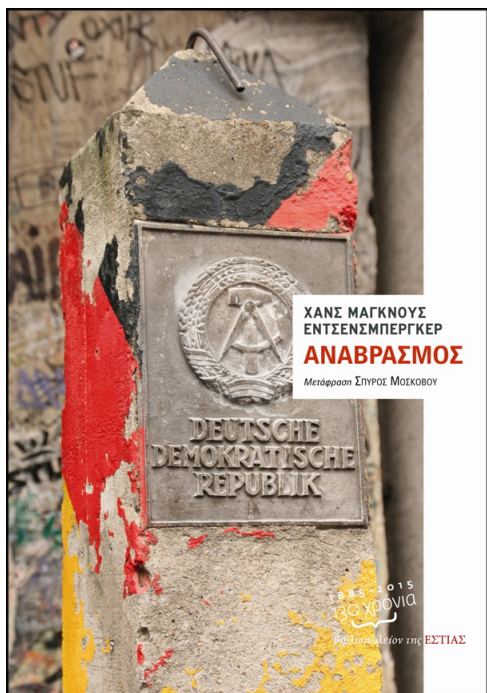
Γιώργος Γιαννιώτης

Ο Γερμανός Χανς Μάγκνους Εντσενσμπέργκερ είναι ιδιαίτερα γνωστός στη χώρα μας, καθώς πολλά από τα έργα του έχουν μεταφραστεί εδώ και χρόνια στα ελληνικά. Ο Εντσενσμπέργκερ είναι πεζογράφος, ποιητής, δοκιμιογράφος και μεταφραστής, ενώ

υπήρξε σημαντική μορφή της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς και του φοιτητικού κινήματος της εποχής του.

Στο παρόν βιβλίο ο συγγραφέας ανατέμνει την πολυτάραχη δεκαετία του '60 και αναστοχάζεται πάνω στα γεγονότα και τα πρόσωπα που σημάδεψαν την εποχή εκείνη. Πρόκειται για μια αυτοβιογραφία που είναι γραμμένη με τη μορφή ερωταποκρίσεων ανάμεσα στον σημερινό ογδονταπεντάχρονο και τον νεαρό αριστεριστή. Ο Εντσενσμπέργκερ ανασυνθέτει τα εμπειρικά δεδομένα της δεκαετίας του '60 και ομαδοποιεί τις σκόρπιες πολλές φορές αναμνήσεις του, οι οποίες όμως συγκεντρώνονται και συγκροτούν ένα αρμονικό σύνολο χάρη στις σημειώσεις που ο ίδιος ο συγγραφέας είχε κρατήσει. Οι σημειώσεις αυτές, λοιπόν, ανασυστήνουν το ιστορικό παρελθόν και έτσι μας προσφέρεται μια διαυγής εικόνα, ένας ιστορικός καμβάς θα μπορούσαμε να πούμε χρωματισμένος κάποιες φορές από την υποκειμενική ματιά και κρίση του Εντσενσμπέργκερ. Για παράδειγμα, ο Γερμανός δεν διστάζει να χαρακτηρίσει πρόσωπα με καυστικό τρόπο, όπως όταν μιλά για τον «αφανή» Χρυσόστοφο, τον «ξεροκέφαλο κομμουνιστή» Έρικ Χομπσμπάουμ, τον «επαναστάτη του καναπέ» Λουί Αραγκόν ή τον «εγκληματία πολέμου» Χένρυ Κίσινγκερ.

Ο Εντσενσμπέργκερ ταξιδεύει στην αχανή Σοβιετική Ένωση, με σταθμούς τη Ρωσία, το Ουζμπεκιστάν, το Καζακστάν και τη Γεωργία, στην διαχωρισμένη από το Τείχος Γερμανία των «δύο προτεκτοράτων», στην Καμπότζη του πρίγκιπα Σιχανούκ, στην Αυστραλία, αλλά και στη νέο-επαναστατημένη Κούβα. Το ταξίδι και οι συνεχείς μετακινήσεις από τη μία χώρα στην άλλη λειτουργούν ως το μέσο για την προσωπική παρατήρηση των συνθηκών που επικρατούν στις χώρες που επισκέπτεται, των αντιθέσεων μεταξύ καπιταλιστικών και κομμουνιστικών χωρών, των προσδοκιών και των πόθων των πολιτών τους. Παράλληλα, ο Εντσενσμπέργκερ απεικονίζει εύστοχα, με κριτική ματιά και ρεαλισμό τις πολιτικές συνθήκες, με ιδιαίτερη προσήλωση στη σοβιετική Ρωσία, την Κούβα και την διχοτομημένη Γερμανία. Αυτή η πολιτική διάσταση του έργου, χωρίς να είναι και η μοναδική, παρουσιάζει ενδιαφέρον και θα ήθελα να σταθώ περισσότερο.

Αναφορικά με την πολιτική διάσταση του έργου αναδύονται δύο κεντρικά στοιχεία, τα οποία δομούν το «ιδεολογικό σύμπαν» του συγγραφέα. Το πρώτο είναι η καυστική ειρωνεία ως μέσο αποδόμησης και το δεύτερο είναι η ανάδειξη της πολιτικής καταπίεσης, η οποία λαμβάνει διάφορες μορφές.

Όσον αφορά το πρώτο στοιχείο, ο συγγραφέας δεν χαρίζεται σε κανέναν και με όπλο το δηκτικό χιούμορ και την αποκάλυπτη ειρωνεία αποδομεί τα «ιερά τέρατα» της Αριστεράς. Για παράδειγμα, μας μιλά για τον «αξιολύπητο Ερνέστο Γκεβέρα», ασκώντας κριτική στην οικονομική του πολιτική ως υπουργού Οικονομικών. Ακόμη, δεν διστάζει να ασκήσει βιτριολική κριτική στις αριστερές ομάδες της Δυτικής Γερμανίας, οι οποίες με «την άνευ όρων πίστη στα ιδεολογικά δόγματα, υποδήλωναν τον οιονεί θρησκευτικό χαρακτήρα ενός κινήματος». Αποκαλύπτει την πολιτική τους τύφλωση και τον ιδεολογικό τους φανατισμό, όταν αναφέρει πως «κράδαιναν με υπερηφάνεια την εικόνα ενός δολοφόνου (εννοεί τον Στάλιν) καθ' οδόν προς την απελευθέρωση» ή όταν αναφέρεται στην επιθυμία των αριστερών «για ένα κόκκινο Δυτικό Βερολίνο» τη στιγμή που δίπλα τους ορθωνόταν το Τείχος. Τέλος, ο συγγραφέας δεν αρνείται το γεγονός ότι γνώρισε κάποια σημαίνοντα μέλη της οργάνωσης «Φράξια Κόκκινος Στρατός», όπως την «αξιολύπητη Ουλρίκε Μάινχοφ» ή τον «αηδιαστικό Αντρέας Μπάαντερ, έναν δραπέτη λωποδύτη». Όπως σημειώσαμε, ο Εντσενσμπέργκερ δεν φείδεται αρνητικών χαρακτηρισμών για τα μέλη της οργάνωσης αυτής, ενώ αποφαινεται πως «δεν έδινε δεκάρα για φαντασιώσεις» όπως αυτή της Μάινχοφ «για την ανάγκη να ανατραπεί βίαια το σύστημα».

Το δεύτερο στοιχείο αφορά στην ωμή ανάδειξη της ποικιλότητας πολιτικής καταπίεσης του κομμουνιστικού ολοκληρωτισμού. **Σκιαγραφεί την θεσμοθετημένη καταπίεση της σοβιετικής Ρωσίας και Κούβας. Ο συγγραφέας προβάλλει τις στερήσεις της Ρώσικης κοινωνίας εν αντιθέσει με τα προνόμια που απολάμβανε η κομματική γραφειοκρατία.** Χαρακτηριστική είναι η αναφορά στις «κομμουνάλκες», δηλαδή στα κοινόχρηστα διαμερίσματα των Ρώσων πολιτών, ενώ ο ηγέτης Χρουστσόφ διαβιούσε στην πολυτελή του έπαυλη. Φωτίζει εξαιρετικά τα ζητήματα της ανελευθερίας του Τύπου, της χειραγώγησης και της λογοκρισίας των συγγραφέων, της κατά παραγγελία συγγραφής έργων που υμνούσαν το καθεστώς, αλλά και το ζήτημα της κατηγοριοποίησης των ξένων συγγραφέων σε "αντισοβιετικούς", "αντιδραστικούς" και "προοδευτικούς αστούς συγγραφείς" ανάλογα με τη στάση τους απέναντι στο καθεστώς.

Επίσης, ο Εντσενσμπέργκερ μιλά για τις στημένες δίκες του Κάστρο ενάντια σε αντιφρονούντες συγγραφείς με κατασκευασμένες κατηγορίες «για ανατρεπτική δράση κατά της κυβέρνησης». Γνωστή περίπτωση είναι αυτή του Εμπέρτο Παντίλλια, η οποία προκάλεσε την «διεθνή κατακραυγή» και την αποστολή εκ μέρους εξήντα δύο συγγραφέων επιστολής διαμαρτυρίας προς τον Κάστρο, την οποία υπέγραφαν ονόματα όπως αυτά του Εντσενσμπέργκερ, του Σαρτρ, του Κορτάσαρ, του Σεμπρούν, της Σόνταγκ και άλλων πολλών. Βέβαια, ο Κάστρο οργισμένος τους χαρακτήρισε «μπουρζουάδες διανοούμενους, συκοφάντες και ανθρώπους της CIA, πράκτορες του ιμπεριαλισμού» απαγορεύοντάς τους «οριστικά και αμετάκλητα την είσοδο στη χώρα». Τέλος, ο συγγραφέας δεν ξεχνά να τονίσει τις διώξεις ενάντια σε ομοφυλόφιλους και παλαιούς συναγωνιστές του Κάστρο, οι οποίοι «νουθετούνταν» στα στρατόπεδα καταναγκαστικών έργων και στις φυλακές.

Ο Εντσενσμπέργκερ ασκεί την κριτική του εξ αριστερών. Ταγμένος κι ο ίδιος κατά τη νεαρή του ηλικία στην υπόθεση του μετασχηματισμού της κοινωνίας, κρατά πλέον τη στάση του παρατηρητή, ο οποίος αναστοχάζεται πάνω στις ματαιωμένες προσδοκίες και το χαμένο όνειρο της επανάστασης, ένα όνειρο

που μετατράπηκε στον εφιάλτη του ολοκληρωτισμού. Αν και ο ίδιος δηλώνει πως «μάταιος δεν ήταν ο αναβρασμός εκείνος» και αναφορικά με τους αγώνες της γερμανικής κοινωνίας σημειώνει πως «ήταν πάντως καλύτερα από το τίποτα», ο συγγραφέας αναπλάθει με νοσταλγία την περασμένη εποχή διατηρώντας μια πολιτική πίκρα και συνάμα έναν θυμό για τις βαρβαρότητες που υπέστησαν οι άνθρωποι, ο οποίος θυμός εκφράζεται μέσω της ειρωνείας του για τους αυτουργούς.

Ο συγγραφέας προσπαθεί να κάνει τον απολογισμό μιας φλογερής εποχής, τότε που τα ιδανικά και τα οράματα φάνταζαν πραγματοποιήσιμα, ενώ με τον σαρκασμό που τον διακρίνει αποκαλύπτει τις ψευδαισθήσεις της εξωκοινοβουλευτικής Αριστεράς της Δυτικής Γερμανίας, αλλά και σε παγκόσμιο επίπεδο φανερώνει τις αυταπάτες του «σοσιαλισμού».

Διατηρεί την κριτική ματιά ενός ανθρώπου που οπλίζεται με το όπλο της εμπειρικής παρατήρησης και του προσωπικού βιώματος, στοιχείο που αναβαθμίζει την αξία του έργου.

Το βιβλίο αυτό γεννά προβληματισμούς για μια σειρά από θέματα διαχρονικής αξίας, καθώς βλέπουμε να αναδύονται διαρκώς και στις σημερινές κοινωνίες. Θέματα όπως η παθητική τις περισσότερες φορές στάση των κοινωνιών απέναντι στις κρατικές βαρβαρότητες. Η «νομιμοποίησή» τους μέσω της αποδοχής τους και η μετατροπή τους σε κανονικότητα. Η αποδοχή μιας διαχωρισμένης από την κοινωνία εξουσίας και ο εγκλεισμός της προοπτικής της δημιουργίας μιας πραγματικά ελεύθερης κοινωνίας, όταν οι ίδιες οι κοινωνίες παραιτούνται από την πολιτική δράση. Επίσης, η αναγκαιότητα για την δημιουργία μιας εναλλακτικής προοπτικής, ειδικά όταν βλέπουμε ότι στις μέρες μας συνεχίζουν να διακινούνται «πολιτικές προτάσεις» εφάμιλλες με αυτές που εφαρμόστηκαν κατά το παρελθόν και απέτυχαν οικτρά, όπως μας πληροφορεί και το ίδιο το βιβλίο.

Ο Εντσενσμπέργκερ μάς προκαλεί να σκεφτούμε πάνω στο ζήτημα της ατομικής και κοινωνικής ελευθερίας. Η ιστορία έχει δείξει

και το βιβλίο το αποτυπώνει με ενάργεια ότι ελλοχεύει ο κίνδυνος τα επαναστατικά προτάγματα να παρεκκλίνουν προς τον ολοκληρωτισμό, όταν οι κοινωνίες παραιτούνται από την πολιτική δράση και αναθέτουν τη διαχείριση του συλλογικού βίου σε μανιώδεις εξουσιαστές. Τέλος, ο Γερμανός μάς υπενθυμίζει πως η Εξουσία σπεύδει να επιβάλει τη λογοκρισία της και να καταστείλει την πνευματική ελευθερία χειραγωγώντας συγγραφείς και διανοουμένους, φτάνοντας ακόμα και στην ηθική εξόντωσή τους.

Συνολικά, θα μπορούσαμε να συνοψίσουμε το νόημα του βιβλίου με τη σκέψη πως η μοίρα των κοινωνιών βρίσκεται αποκλειστικά στα χέρια των ίδιων των ανθρώπων της και πως το αν, ως κοινωνικό σύνολο, θα ολισθήσουμε προς την βαρβαρότητα ή θα βηματίσουμε προς την ελευθερία έγκειται στη δική μας δράση και μόνο. Ακόμη κι αν, παραφράζοντας τον Γεράσιμο Λυκιαρδόπουλο, «τα δάση που ονειρεύτηκε κήκαν τα χαράματα», ο Εντσενσμπέργκερ μας καλεί να αναστοχαστούμε το παρελθόν, ώστε να φωτίσουμε το μέλλον.